

Др Хасиба ХРУСТИЋ

Центар за правна и финансијска истраживања, Београд

ПОРЕСКА УТАЈА И ЗЛОУПОТРЕБЕ У РАЧУНОВОДСТВУ

Резиме

У процесу придруживања Европској унији Србија је потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању преузела обавезу о усклађивању својих прописа са правним тековинама Европске уније (acquis communautaire), као и на њихову доследну примену.¹ Што се тиче области пореског усклађивања, Србија је дужна, између осталог, да успостави и мере усмерене ка борби против пореске утаје. Обезбеђење стабилности јавних прихода је битна компонента макроекономске стабилности и, управо, зато унапређење пореског система захтева предузимање одлучне пореске реформе у циљу јачања приходне стране, смањења сиве економије и пореске утаје. У том смислу, важно је и сузбијање свих могућих злоупотреба у рачуноводству пореског обвезника које имају за циљ неплаћање или умањење пореских обавеза.

Кључне речи: пореска утаја, рачуноводство, пореска управа, сива економија.

I Увод

Феноменологија рачуноводства карактеристична је по томе што се кривотворење финансијских извештаја може извршити на легалан и легитиман начин у складу са важећим рачуноводственим правилима и стандардима, односно прописаним одредбама пореских закона. Унутар ове сиве зоне рачуноводствених злоупотреба које не излазе изван оквира закона налазе се сви, са правне и формалне тачке, прихватљиви рачуно-

---

1 Споразум о стабилизацији и придруживању, *Службени гласник РС*, бр. 83/2008 (енгл. *The Stabilisation and Association Agreement between the EU and Serbia – SAA*). Споразум о стабилизацији и придруживању ступио је на снагу 1. септембра 2013. године.

водствени поступци срачунати на приказивање финансијских података по садржини и у формату са циљем избегавања плаћања пореза.²

Кривотворење финансијских извештаја обухвата скуп техника и поступака састављања и објављивања материјално значајно погрешних финансијских извештаја у циљу погрешног и обмањујућег приказивања резултата пословања и имовинско-финансијског положаја пореских обвезника у циљу неплаћања или плаћања мањих износа пореских обавеза.

Законом о пореском поступку и пореској администрацији прописана је обавеза физичког, односно правног лица да води прописано рачуноводство у циљу благовременог и правилног плаћања пореза, као и право Пореске управе да захтева испуњење ове обавезе.³

Да би се спречило кривотворење финансијских извештаја порески закони не би смели да садрже одредбе које пружају те могућности, с једне стране, док би, с друге, пореска управа, поготово њени контролни органи требало да буду стручно оспособљени у погледу познавања рачуноводствених техника и поступака и састављања финансијских извештаја. Функционисање законске регулативе се не може успешно реализовати без одговарајуће техничке опремљености и унапређења метода рада пореске управе. Зато ефикасно извршење послова контроле захтева кадровски стручну и информатички опремељену организацију.

II Исказивање мањег финансијског резултата

Избегавање плаћања пореских обавеза или пореска евазија важан је подстицај за кривотворење финансијских извештаја који делује у правцу исказивања мањег рачуноводственог добитка који је полазна основа за утврђивање опорезиве добити, тј. пореске основице за порез на добит правних лица. Приходи се не евидентирају или евидентирају у мањем износу, и / или се исказују фиктивни или увећани трошкови, а све то да би се платио мањи износ пореза – пре свега порез на добит правних лица, порез на додату вредност, порез на имовину и порез на капиталну добит.⁴

2 Вид. Ernest G. Jenni, Georg Nidermayer, *Zloupotrebe u knjigovodstvu - patologija u knjigovodstvu*, Novi Sad, 2003.

3 Закон о пореском поступку и пореској администрацији, *Сл. гласник РС*, бр. 80/2002, 84/2002, 23/2003, 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005, 62/2006, 63/2006, 61/2007, 20/2009, 72/2009, 53/2010, 101/2011, 2/2012 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015, 112/2015, чл. 10, ст. 1, тач. 2.

4 Mulford W. Charles, Comiskey E. Eugene, *The Financial numbers game – detecting creative accounting practices*, Canada, 2002, 5-6.

Међу свим техникама кривотворења финансијских извештаја у пракси, по резултатима већине емпиријских истраживања, прво место заузимају рачуноводствене манипулације са приходима. Потцењивање, односно исказивање нижих прихода најчешће се врши продајом производа и вршењем услуга „на црно“ без евидентирања у пословним књигама.

Пре свега, истичу се продаја која обухвата инсталирање добара и услуге истраживања, испитивање и консултантске услуге. Затим, одређени број пословних субјеката прима авансне уплате од купаца за будућу испоруку добара и пружање услуга у периоду дужем од 12 месеци. Општеприхваћени рачуноводствени принципи налажу да се призна само онај део унапред наплаћених прихода који се односи на текући обрачунски период, а да се део који се односи на следећи обрачунски период одложи преко пасивних временских разграничења. У овом случају кључно је да део унапред наплаћених прихода који се односи на следећи обрачунски период не буде признат као приход у билансу успеха, већ се транзитира преко пасивних временских разграничења у биланс стања.

Неевидентирањем прихода – продајом „на црно“ врши се потцењивање прихода (њихово исказивање на ниже). Обавезе према држави по основу пореза такође нису евидентирани, јер нису обрачунате и не плаћају се. Пошто се залихе продају „на црно“ у билансу стања није приказано право стање залиха, а у билансу успеха нису приказани трошкови садржани у продатим залихама.

Одредбом члана 6. Закона о порезу на добит правних лица, основица пореза на добит правних лица је опорезива добит.⁵ Опорезива добит утврђује се у пореском билансу усклађивањем добити обвезника исказане у билансу успеха, који је сачињен у складу са међународним рачуноводственим стандардима (у даљем тексту: МРС), односно међународним стандардима финансијског извештавања (у даљем тексту: МСФИ), међународним стандардом финансијског извештавања за мала и средња правна лица (у даљем тексту: МСФИ за МСП) и прописима којима се уређује рачуноводство, на начин утврђен овим законом.

За утврђивање опорезиве добити признају се приходи у износима утврђеним билансом успеха, у складу са МРС, односно МСФИ, МСФИ за

---

5 Закон о порезу на добит правних лица, *Службени гласник РС*, бр. 25/01, 80/02, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101/11, 119/12, 47/13, 108/13, 68/14, 142/14, 91/15, 112/15.

МСП, и прописима којима се уређује рачуноводство, осим прихода за које је овим законом прописан други начин утврђивања.⁶

Одредбом члана 26. став 3. Закона о порезу на добит правних лица, прописано је да вредност залиха не може бити већа од њихове продајне вредности на дан подношења пореског биланса. Оваквим непрецизним регулисањем висине вредности залиха у односу на њихову продајну вредност пружена је могућност да вредност залиха буде приближна њиховој продајној вредности на дан подношења пореског биланса. Из тог разлога морао би се прописати ограничавајући фактор приближног свођења залиха на њихову продајну вредност, односно да, на пример, пореско признавање расхода по том основу може да буде највише дупло нижа вредност залиха од њихове продајне вредности на дан подношења пореског биланса. Ово правило би требало уградити и у Закон о порезу на доходак грађана, у делу обавезе вођења пословних књига предузетника, коме се такође као расход у пореском билансу признаје обезвређење залиха.⁷

III Пореско признавање расхода на име краткорочних потраживања

Сагласно општеприхваћеним рачуноводственим принципима, међународним рачуноводственим стандардима и осталим рачуноводственим прописима потраживања од купаца се процењују по нето продајној вредности - износу за који се потраживање од купца може наплатити. Уколико део потраживања постане ненаплатив, односно нето продајна вредност „падне“ испод исказане књиговодствене вредности предузеће треба да изврши вредносно усклађивање потраживања и призна губитак због обезвређења на терет расхода. Потраживање је обезвређено ако је исказано изнад износа за који је процењено да може да се поврати, а на терет расхода признаје се губитак због обезвређења потраживања.

За утврђивање опорезиве добити Законом о порезу на добит правних лица признају се расходи у износима утврђеним у билансу успеха, у складу са МРС, односно МСФИ и МСФИ за МСП, као и прописима који-

6 Закон о порезу на добит правних лица, чл. 23.

7 Закон о порезу на доходак грађана, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2001, 80/2002, 80/2002, 135/2004, 62/2006, 65/2006, 31/2009, 44/2009, 18/2010, 50/2011, 91/2011 - одлука УС, 7/2012, 93/2012, 114/2012 - одлука УС, 8/2013, 47/2013, 48/2013, 108/2013, 6/2014, 57/2014, 68/2014, 5/2015, 112/201, 5/2016, чл. 43а и 50.

ма се уређује рачуноводство, осим расхода за које је овим законом прописан други начин утврђивања.

На терет расхода, између осталих, не признају се исправке вредности појединачних потраживања пореског обвезника од лица коме се истовремено дугује, до износа обавезе према том лицу.

Уколико постоји вероватноћа да порески обвезник неће бити у стању да наплати све доспеле износе (главницу и камату) према уговореним износима настаје губитак због обезвређења или ненаплативих потраживања. У том случају, исказани износ потраживања се умањује до вредности која може да се поврати било директно или индиректно – преко рачуна исправке вредности. Износ губитка се укључује у нето добитак или губитак периода.

Процењивањем краткорочних потраживања, односно утврђивањем исправке вредности или отписа на крају обрачунског периода порески обвезник може активно утицати на висину исказаног финансијског резултата у билансу успеха. Познато је да се критеријуми и параметри за процењивање степена наплативости и утврђивање исправке вредности и отписа потраживања од купаца утврђују рачуноводственим проценама руководства пореског обвезника. Због тога билансирање потраживања од купаца садржи велики степен флексибилности која се може злоупотребити да се износ исправке вредности и отписа потраживања не искаже на реалном нивоу, већ, у зависности од циљне функције пореског обвезника, намерно прецени или потцени.

Када порески обвезник има намеру да прикаже мањи финансијски резултат (мањи добитак или већи губитак), што је обично мотивисано да се плати мањи порез на добит, рачуноводствена манипулација је да се износ исправке вредности која терети расходе утврди на вишем нивоу. Иза тога стоји процена руководства пореског обвезника да је степен наплативости потраживања на ниском нивоу.

На терет расхода признаје се губитак од продаје појединачних потраживања у износу који је исказан у билансу успеха обвезника, у пореском периоду у коме је извршена продаја тих потраживања.⁸

Погрешан приступ је пореским законом признавати на терет расхода отпис вредности појединачних потраживања, јер се тиме у суштини пружа пореска олакшица пореским обвезницима који имају некавалитет-

---

8 Закон о порезу на добит правних лица, чл. 16а.

ну управу, односно менаџмент и произвољан избор пословних партнера. Тиме држава на себе преузима ризике у пословању пореских обвезника. Подразумева се да би одабир купаца и пословних партнера требао да се ослања на испитивању тржишта и провери бонитета, поготово кредитног бонитета у банкама. С тим у вези одредбом члана 16. Закона о порезу на добит правних лица прописано је да се на терет расхода признаје отпис вредности појединачних потраживања која се у складу са прописима о рачуноводству и МРС, односно МСФИ и МСФИ за МСП исказују као приход, осим потраживања - исправке вредности појединачних потраживања од лица коме се истовремено дугује, до износа обавезе према том лицу, под условом:

1) да се несумњиво докаже да су та потраживања претходно била укључена у приходе пореског обвезника;

2) да су та потраживања у књигама пореског обвезника отписана као ненаплатива;

3) да порески обвезник пружи доказе да су потраживања утужена, односно да је покренут извршни поступак ради наплате потраживања, или да су потраживања пријављена у ликвидационом или стечајном поступку над дужником.

На тај начин држава се меша у међусобне пословне односе између пореских обвезника, те се бави тиме ко коме дугује и од кога потражује. Фискалну власт не би требало да интересују међусобни пословни односи између пореских обвезника, већ искључиво тачан обрачун пореске основице и плаћање пореске обавезе.

На терет расхода банке признаје се отпис вредности појединачних потраживања по основу кредита одобреног неповезаном лицу, под условом да је од момента доспелости потраживања прошло најмање две године, уз пружање документације која представља основ за доказивање неспособности дужника да извршава своје новчане обавезе (нпр. документација из кредитног досијеа дужника о измиривању обавезе дужника према банци у току последњих дванаест месеци, преписка и друга документација о контактима банке и дужника у вези са наплатом потраживања и мерама које је банка предузела ради наплате).⁹

---

⁹ Закон о порезу на добит правних лица, чл. 16.

Чак се на терет расхода признаје и отпис вредности преосталог дела појединачног потраживања банке који није наплаћен из средстава остварених продајом непокретности дужника.

Необично је и то да се на терет расхода признаје и отпис вредности појединачних потраживања, под условом да су трошкови утужења појединачног дужника већи од укупног износа потраживања од тог дужника. Под трошковима утужења сматрају се таксе и други јавни приходи који се плаћају за подношење тужбе у складу са законом којим се уређују судске таксе.

На терет расхода признаје се исправка вредности појединачних потраживања ако је од рока за њихову наплату, односно реализацију прошло најмање 60 дана.¹⁰

Сва отписана, исправљена и друга потраживања која су призната као расход, а која се касније наплате или за која поверилац повуче тужбу, предлог за извршење, односно пријаву потраживања, у моменту наплате или повлачења тужбе, предлога за извршење, односно пријаве потраживања, улазе у приходе пореског обвезника. Дакле, држава се определила за решење да умањује своје пореске приходе у зависности од наплативости потраживања пореског обвезника, за чију наплату нити је крива, нити је учествовала у избору купаца пореског обвезника, односно пословних партнера пореских обвезника, што је *nonsens*.

IV Манипулација са резервисањима и трошковима за реструктурирање

Све технике кривотворења финансијских извештаја углавном се односе на позиције активе биланса стања. Рачуноводствене манипулације са резервисањима и обавезама спадају у технике кривотворења финансијских извештаја које се односе на позиције пасиве биланса стања.

Рачуноводствене манипулације са резервисањима и обавезама имају за циљ кривотворење финансијских извештаја којима се исказује мањи финансијски резултат и лошији имовинско-финансијски положај услед резервисања и обавезе које се процењују на више. Прецењивањем резервисања и обавеза у пасиви биланса стања остварују се већи расходи и мањи приходи у билансу успеха.

---

10 *Ibidem*.

Посебно су честе манипулације са резервисањима за трошкове реструктурирања, која су замишљена да се образују за намеравано реструктурирање и реорганизацију предузећа када се битно мења природа и предмет пословања, продаје или престанка вршења једног дела пословања. Ова резервисања се у периоду пре реструктурирања формирају у великим износима. Циљ тога је да ново руководство пореског обвезника скине са будућих периода терет трошкова и издатака реструктурирања, да они падну на расходе једног периода, како би у следећим периодима, расходи били мањи и створен привид успешнијег опоравка и рентабилитетнијег пословања.

Одредбом члана 16. Закона о порезу на добит правних лица на терет расхода признаје се отпис вредности појединачних потраживања, под условом да су та потраживања обухваћена финансијским реструктурирањем, спроведеним на начин прописан законом који уређује споразумно финансијско реструктурирање привредних друштава.

На терет расхода признаје се и отпис вредности појединачних потраживања која су обухваћена усвојеним унапред припремљеним планом реорганизације, који је потврђен правоснажним решењем донетим у складу са законом којим се уређује стечај.

Да не би дошло до злоупотреба признавањем расхода на име отписа вредности појединачних потраживања обухваћених финансијским реструктурирањем и отписом вредности појединачних потраживања обухваћених усвојеним планом реорганизације, ова признавања расхода у пореским законима би требало временски орочити на начин да се у будућем периоду за тај износ умање расходи за тај претходно признати износ који је имао своју намену коју би требало оправдати.

Фактор рачуноводствених манипулација са резервисањима су порески прописи који утврђују врсте резервисања која се признају као расход у пореском билансу и услове за њихово признавање.

Образовање, коришћење и укидање резервисања пружа велике могућности за фризирање финансијског резултата. Резервисања су један од најпогоднијих алата за кривотворење финансијских извештаја и билансну позицију са високим ризиком материјално значајних погрешних исказа због тога што је за њихово билансирање потребно професионално просуђивање и рачуноводствене процене руководства пореског обвезника. Злоупотребом професионалног просуђивања и рачуноводствених

процена које се односе на резервисања порески обвезник може у потребној мери и да кривотвори биланс.

У циљу избегавања пореза, сакривања добити од акционара и задржавања добити образују се фиктивна резервисања за непостојеће обавезе и трошкове, са или без плана резервисања.

Пореским законом би требало прописивати признавање на терет расхода само законски обавезних резервисања, попут признавања расхода у пореском билансу банке за увећања исправке вредности потраживања билансне активе и резервисања за губитке по ванбилансним ставкама у износу обрачунатом на нивоу банке, која су у складу са унутрашњим актима банке исказани у билансу успеха на терет расхода у пореском периоду, у складу са прописима Народне банке Србије.¹¹

V Рачуноводствене манипулације са обавезама

Исказивање мањег финансијског резултата врши се преко фиктивних обавеза или се обавезе прецењују. Неки од примера из ове групе су:

- од добављача се прибављају фактуре за фиктивне услуге које нису извршене као што су консултантске услуге, маркетиншке услуге, истраживање тржишта, економска пропаганда, услуге истраживања и развоја, услуге одржавања и осавремењивања софтвера, правне услуге итд. Често такве фактуре испостављају добављачи – повезана правна лица (матична и зависна друштва чланице групе);

- ефекти уговорене ревалоризације, девизне (валутне) клаузуле и других облика заштите од ризика или позитивне курсне разлике настале на девизним средствима, девизним потраживањима и обавезама које нису реализоване (није извршено плаћање) не признају се како у корист прихода, већ се разграничавају преко пасивних временских разграничења (ПВР);

- примљене новчане донације, поклони и слична бесповратна и бестеретна давања књиже се у корист обавеза или ПВР уместо да се признају као остали приходи.

VI Злоупотреба рачуноводствених политика

До кривотворења финансијских извештаја долази због флексибилности савременог рачуноводства којом се повећава могућност кривотворења, што имплицира разна оправдања и изговоре на које се порески

---

11 Закон о порезу на добит правних лица, чл. 22а.

обвезник позива када изабере опцију да изврши кривотворење са циљем неплаћања или умањења пореске обавезе.¹²

Билансирање многих ставки имовине и обавеза, нарочито оних које су нематеријалне и неопипљиве природе (потраживања од купаца, резервисања за ризике и трошкове, и др.), подразумева рачуноводствене процене од стране руководства пореског обвезника. Ове процене су утемељене на претпоставкама и професионалном просуђивању пореског обвезника и стога имају значајан елемент субјективности и произвољности и у великој мери доводе до дисторзије финансијских извештаја и материјално погрешних исказа у њима.

Заједничке карактеристике манипулативних књижења и корекција које се врше при састављању финансијских извештаја су:

- њима се евидентирају сложени или неуобичајени пословни догађаји;
- односе се на догађаје са повезаним правним лицима;
- утемељена су на субјективним проценама пореског обвезника;
- њима се врше исправке вредности на крају обрачунског периода;
- односе се на пословне промене које нису правовремено евидентирани.

Пореска утаја се често врши и у области плаћања пореза на додату вредност (ПДВ) и плаћања пореза и доприноса на зараде запослених, који се не пријављују или се пријављују се нижим зарадама од стварних како би пореска основица била нижа. Пореска утаја је честа у виду фалсификовања службене исправе у намери да се избегне плаћање пореза приказивањем непостојећег пословног односа као постојећег, сачињавањем фиктивних рачуна о наводној набавци добара у вредности са исказаним ПДВ са правом на порески одбитак, чиме се незаконито избегава обавеза плаћања ПДВ.

Затим, честа је и продаја добара „на црно“ да би се прикрио стварни промет у пословним књигама, незаконито располагање готовином и уплате са пословног рачуна пореског обвезника на рачуне разних физичких лица.

---

12 J. K. Loebbecke, M. M. Eining, J. J. Willingham, „Auditor’s Expenations with Material Irregularities: Frequency, Nature and Detectability“, *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 1989, 1-28; Rezaee, Zabihollah, *Financial statements fraud: prevention and detection*, 2002, 70-72.

VII Закључак

Кривотворење финансијских извештаја утврђивањем и применом рачуноводствене политике служи пореским обвезницима за неплаћање или умањење пореске обавезе. Помоћу избора и примене инструмената рачуноводствене политике уобличавају се финансијски извештаји да се не плати или плати минималан износ пореза.

До кривотворења финансијских извештаја долази због флексибилности савременог рачуноводства којом се повећава могућност кривотворења, што имплицира разна оправдања и изговоре на које се порески обвезник позива када изабере опцију да изврши кривотворење са циљем неплаћања или умањења пореске обавезе.

Ради онемогућавања рачуноводствених злоупотреба и кривотворења финансијских извештаја пореским законима не би требало признавати на терет расхода отпис вредности појединачних потраживања, јер се тиме у суштини пружа пореска олакшица пореским обвезницима који имају неквалитетан менаџмент и избор пословних партнера. На тај начин држава се меша у међусобне пословне односе између пореских обвезника. Фискалну власт не би требало да интересују међусобни пословни односи између пореских обвезника, ко коме дугује а ко од кога потражује, већ искључиво тачан обрачун пореске основице и плаћање пореске обавезе. Пореским законом би требало прописивати признавање на терет расхода само законски обавезних резервисања.

Наплата пореских прихода остала је неефикасна, а обим сиве економије није се смањио. Један од разлога је и неадекватна пореска регулатива која пружа могућност за разне врсте рачуноводствених злоупотреба.

Функционисање законске регулативе не може се успешно реализовати без техничке опремљености и унапређења метода рада пореске управе, поготово њених контролних органа који би требало да буду стручно оспособљени у погледу познавања рачуноводствених техника и поступака, као и састављања финансијских извештаја.

Hasiba HRUSTIĆ, PhD

Center for Law and Financial Research, Belgrade

THE TAX EVASION AND THE ACCOUNTING MALVERSATION

Summary

This paper analyzes the importance improving of the tax laws. The concept of the tax law should not to be recognition the debit side assets of tax payers and their business risk. Fiscal authority should not to be concern in the interrelation between tax payers, already only the correct settlement tax base and tax responsibility payment.

Therefore, improvement of public finance and especially improvement of tax system entirely requests resolute tax reform toward strengthening of tax revenue. Tax revenue payment is ineffective and grey economy volume not reduced.

Key words: *tax evasion, accounting, tax administration, gray economy.*